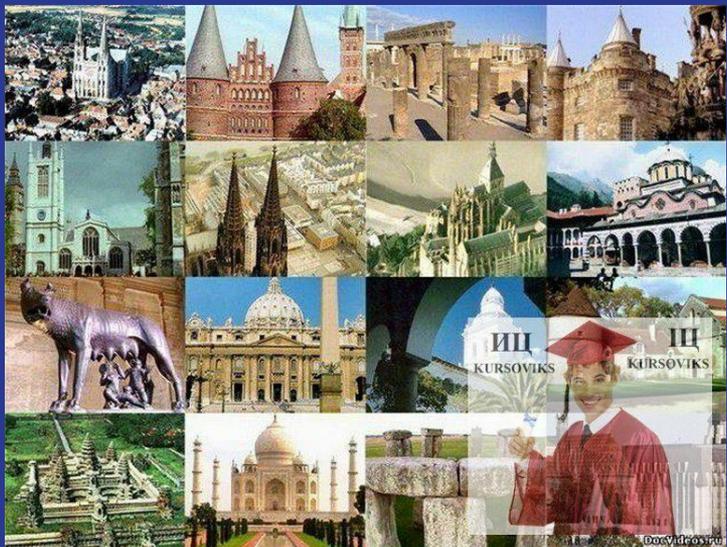
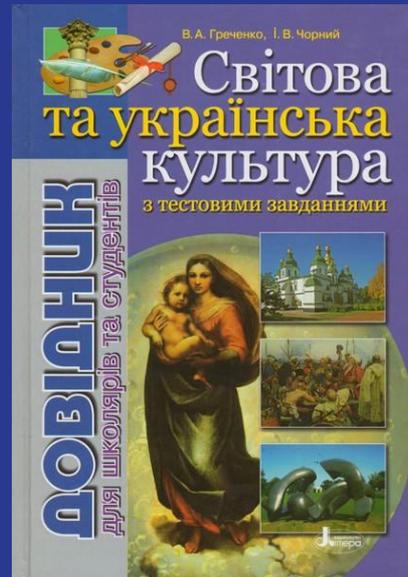

Лекція 1

Вступ до курсу «Нові тренди української та зарубіжної культури»

Культура:
сутність,
структура,
функції

План

- 1.Поняття «культура». Етимологія та зміст терміна.
- 2.Структура та функції культури в суспільстві.
- 3.Художня культура та художній стиль культурної епохи.
- 4.Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

1. Поняття “культура”.

Етимологія та зміст терміна

Культура є складним і специфічним явищем, тому цей термін є багатозначним. У 1952 р. американські дослідники А.Кребер і К.Клакхон нарахували 164 визначення терміна “культура”. Уже через 20 років французький культуролог А. Моль вказав 250 визначень. Зараз відомо близько 500 визначень цього терміна. Це пояснюється багатогранністю самого поняття й широким вживанням терміна “культура” в конкретних дисциплінах: історії, філософії, етнографії, соціології та ін.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Культура є **багатогранною**, і її розуміння може варіювати в залежності від підходу та контексту.
- Сьогодні **налічується понад 500** варіантів визначення цього феномена!

У сучасних європейських мовах слово “культура” вживається принаймні в чотирьох основних значеннях поняття

По-перше, для позначення загального процесу інтелектуального, естетичного, духовного розвитку.

По-друге, словом “культура” користуються тоді, коли йдеться про суспільство, яке ґрунтується на праві, порядку, моральності. У цьому значенні поняття “культура” подібне до поняття “цивілізація”.

По-третє, під “культурою” розуміють спосіб життя людей, притаманний певній спільноті (молодіжна культура, професійна культура), нації (українська, японська, німецька), історичній добі (антична культура, культура Ренесансу).

По-четверте, слово “культура” вживається як абстрактна, узагальнююча назва для різноманітних способів, форм і наслідків інтелектуальної та художньої діяльності людей у галузі літератури, музики, живопису, театру, кіномистецтва тощо.

ДЕЯКІ З ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ “КУЛЬТУРА”:

- **форма розумової діяльності**, що спрямована на створення і усвідомлення символічних форм (Е.Кассіпер).
- інтелектуальний аспект штучного середовища, що створюється людиною в процесі її життєдіяльності (А.Моль).
- **сукупність матеріальних і духовних цінностей** які людина виробила протягом всієї її історії і сам процес творчості.
- основу всього цінного в культурі становить релігія (Ж.Марітен)
- історично передаваний набір значень, виражених у символічних формах, які люди використовують для спілкування, зберігання та розвитку своїх знань та поглядів на життя (Geertz, 1972)
- **колективна програма розуму**, яка відрізняє членів однієї групи людей від членів інших (Hofstede, 1980)

1. Поняття “культура”.

Етимологія та зміст терміна

Adler, 1972

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- 1. Символіка і комунікація:** Культура включає в себе способи виразу через символи, мову, мистецтво та інші засоби комунікації, які допомагають спілкуватися та виражати ідеї.
- 2. Традиції і обряди:** Культура визначає обряди, традиції та релігійні практики, які регулюють життя спільнот та індивідів.
- 3. Ідентичність і приналежність:** Культура впливає на ідентичність і приналежність людини до певного соціального, етнічного або культурного спільноти.
- 4. Інновації та зміна:** Культура також включає в себе процеси інновацій та змін, які відбуваються з часом і впливають на розвиток суспільства.
- 5. Взаємодія і конфлікти:** Культура регулює взаємодію між різними групами та може призводити до конфліктів, але також може сприяти миру та розумінню.
- 6. Місце в історії і сучасності:** Культура відображає відношення людини до минулого і сучасності, визначаючи історичний та культурний контекст.
- 7. Культура як матеріальна спадщина:** Культура може також бути сприйнята як матеріальна спадщина, включаючи архітектуру, мистецтво, технологію та інші артефакти, які відображають творчість та досягнення суспільства.
- 8. Культура як ідентичність:** Культура може визначати ідентичність групи або спільноти, що відображається у мові, обрядах та інших аспектах культурної самосвідомості.

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ КУЛЬТУРИ:

- Культура відрізняє членів однієї групи людей від членів інших.
- Культура складається зі способів мислення, відчуттів і реакцій.
- Культура впливає на наше поведінку підсвідомо і вважається за властивість природи.
- Культура сильно впливає на нашу ідентичність.
- Культурні патерни головним чином набуваються і передаються за допомогою засобів комунікації.
- Культура формується в інститутах, які люди разом будують, і тому виявляється у різних сферах.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- У повсякденному житті слово «культура» розуміють і як те, що характеризує людину в сфері соціальної поведінки, зокрема її тактовність, повагу до інших людей, делікатність, уміння завжди знати міру свого вчинку. Широко розповсюджене ототожнення культури з освіченістю. При цьому не з тим типом освіченості, який виступає синонімом ерудиції, накопиченої розумом інформації а з тим її змістом, що начебто «осідає» у внутрішньому світі особистості, роблячи її носієм якостей, прийнятих як культурні. У цьому разі культура ставиться на один щабель із внутрішньою інтелігентністю, практично ототожнюється з нею.
- Інколи у повсякденному вжитку слово «культура» застосовується для характеристики якісного стану тих чи інших явищ. У цьому ключі й випускаються книги з найменуваннями: «Культура мовлення», «Культура почуттів», «Про культуру продажу товарів», «Культура житла» тощо. І хоча це не зовсім буденне, швидше літературно-публіцистичне слововживання, але його витoki слід вбачати саме в буденній свідомості. Прийнято й розуміння культури як того, що є специфічним для міського способу життя на противагу сільському.
- Досить часто термін «культура» наближається до оціночної характеристики форм зовнішньої поведінки людини, виступає як інша назва дотримання норм етикету. «Некультурно поводитесь» – ця поширена фраза явно виражає негативну оцінку тому, хто порушує загальноприйняті норми.

1. Поняття “культура”.

Етимологія та зміст терміна

Слово “культура” походить від латинських слів “colo”, “cultio” – обробіток, “colere” – обробляти, вирощувати, а пізніше – вклонятися, вшановувати (культ богів, предків).

До середини I ст. до н.е. ці слова пов’язувалися саме із землеробською працею.

Поступово поняття “культура” поширюється на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання, вдосконалення самої людини.

У трактаті “Про землеробство” (“De agri cultura”) Марка Порція Катона (234 – 149 рр. до н.е.) йдеться не просто про обробіток землі, а про “обробіток окремої ділянки, який неможливий без особливого душевного настрою”.

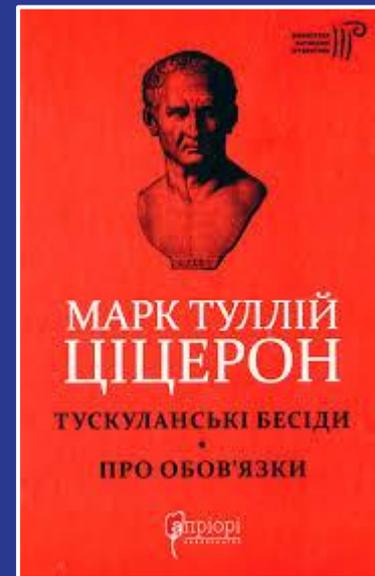

1. Поняття “культура”.

Етимологія та зміст терміна

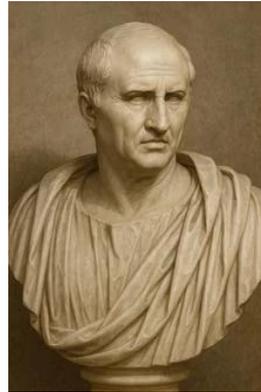
У листах **Марка Тулія Цицерона** (106 – 43 рр. до н.е.), відомих під назвою “Тускуланські бесіди” (45 р. до н.е.), вислів *“cultura animi autem philosophia est”* (“*проте культура духу є філософія*”) був спрямований на необхідність духовного, розумового розвитку людини як фактора її вдосконалення.

Відтоді слово “культура” починає вживатися як синонім вихованості, освіченості людини, і в цьому значенні воно увійшло в усі європейські мови, в тому числі й українську.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Незважаючи на різноманітність визначень культури, у них можна виділити синтезуюче ядро, що об'єднує різні точки зору. Таким ядром є саме слово “культура”, що походить від латинського cultura і в перекладі означає – обробіток, вирощування, догляд.
- Спочатку це слово стосувалося лише землеробства, а згодом почало використовуватися в інших словосполученнях.
- Римський оратор і мислитель **Цицерон** називав філософію “**культурою душі**”, оскільки саме в культурі він вбачав шлях до розширення духовного світу людини. У такому розумінні слово “культура” ввійшло до всіх європейських мов, у тому числі й до української.
- В епоху Середньовіччя під культурою розуміли здатність виразити творчу силу й волю Бога шляхом шанобливого ставлення до нього.
- У добу Відродження це слово характеризувало гармонійно розвинуту творчу особистість.

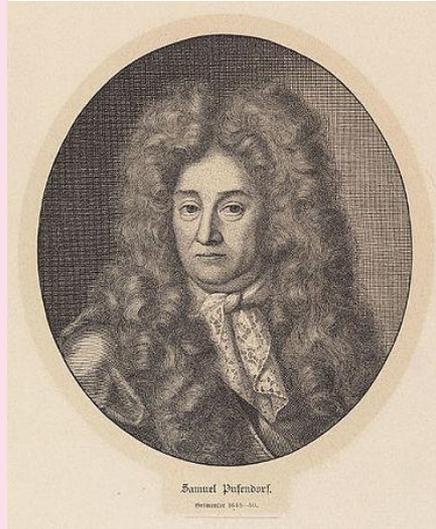
1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Проте еволюція лексеми “культура” не закінчується.
- В епоху раннього Середньовіччя вона використовується в значенні аграрного виробництва (“agri cultura”), а щодо інших сфер людського буття вона трансформується в слово “cultus” (культ), яке передбачало здатність людини розкрити власний творчий потенціал в любові до Бога.
- З розвитком феодальних відносин, переростанням замків та монастирів в осередки міської культури виникає уявлення про лицарство як своєрідний культ доблесті, відваги й гідності, а також поширюється комплекс значень слова “культура”, згідно з яким вона стала асоціюватися з міським укладом життя, а ще пізніше, в добу Ренесансу, – з досконалістю та активізацією інтелектуального та творчого потенціалу людини.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- На межі Середніх віків та Нового часу поняття культури набуло світоглядно-морального змісту. Це пов'язано з великими соціальними зрушеннями в Західній Європі – першими буржуазними революціями, початком промислового перевороту, утвердженням нових, капіталістичних відносин.
- Німецький вчений Самуель Пуфендорф (1632 – 1694) у 1684 р. вперше вживає слово «культура» як самостійний термін для означення духовного світу людини, яка починає усвідомлювати себе силою, здатною протистояти «натурі» (природі), а «культурна» європейська людина Нового часу наділяється якостями, які значно відрізняють її від «природної» людини минулого.
- Перед мислителями постають питання про сутність нового середовища життя, що створюється людиною на противагу природі, про його вплив на саму людину, про те, лихом чи благом є новий, штучно створюваний людиною світ.

1. Поняття “культура”.

Етимологія та зміст терміна

Статус наукового терміна слово “культура” набуває в XVII ст., коли вона стає об’єктом соціального та філософського дослідження. Саме в цей час суспільне життя людини характеризується початком глибоких змін у її ставленні до природи і до свого безпосереднього соціального оточення. Людство починає усвідомлювати себе силою, здатною протистояти naturі (природі), а “культурна” людина наділяється якостями, що помітно відрізняються від якостей людини минулого. У цих умовах виникає потреба в понятті, що фіксує новий стан суспільства й людини. Не випадково визначення поняття “культура” формується як протиставлення поняттю “природа”.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- У європейській думці Нового часу культура розглядалася насамперед як феномен духовного порядку, як наслідок і прояв творчої діяльності в галузі науки, мистецтва, релігії, права тощо. Матеріально-виробнича діяльність, яка була примусовою для переважної більшості безпосередніх виробників, поняттям культури не охоплювалась, тому що не створювала належних умов для творчої активності людини. Натомість, духовна діяльність завжди асоціювалась з вільним інтелектуальним пошуком, фантазією і натхненням, незалежним від зовнішніх обставин внутрішнім світом людини, що робить її більш досконалою і сильною.
- Майже всі просвітницькі концепції культури – Шарля Монтеск’є (1689 –1755), Вольтера (1694 – 1778), Анна Тюрго (1722 – 1781), Жана Кондорсе (1743 – 1794) та інших – базувалися на ідеї загальності людського розуму та його законів; вони природньо пов’язали культуру з тими перевагами і благами, які несуть людині вдосконалення й застосування розуму. Французькі просвітителі вважали, що “культурність”, “цивілізованість” нації чи країни, на противагу “дикунству” і “варварству” первісних народів, полягають у “розумності” суспільних порядків, вимірюються сукупністю досягнень у галузі науки і мистецтв. Однак у межах Просвітництва виникає критика існуючої “культури”. Жан Жак Руссо (1712 – 1778) протиставляє зіпсованості та розбещеності “культурних” європейських націй простоту і моральну чистоту народів, які знаходяться на патріархальній стадії розвитку. Але це не варто трактувати як заклик до повернення назад; швидше – це заклик до того, щоб, виходячи із знання певних переваг минулого і вад сучасності, знайти шлях для “виправлення” людини.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Раціоналістичні підходи до аналізу культури дали можливість зробити ряд принципових висновків:
- по-перше, люди і народи відрізняються не наявністю чи відсутністю культури, а тільки рівнем її розвитку;
- по-друге, культура має єдине джерело і загальнолюдський характер;
- по-третє, усякі культурні відмінності між людьми і народами – наслідок специфічних умов і факторів, що впливають на формування і розвиток їхніх культур (розмір території держави, кліматичні умови, географічне розташування тощо) і мають суто формальний, вимірний, а не сутнісний характер.
- У цих висновках простежується три важливі світоглядні ідеї:
- 1) ідея одвічної єдності людського роду;
- 2) ідея історичного поступу як руху суспільства шляхом розширення знань та самовдосконалення;
- 3) ідея прогресу, яка пов'язана з успадкуванням та накопиченням людського досвіду.

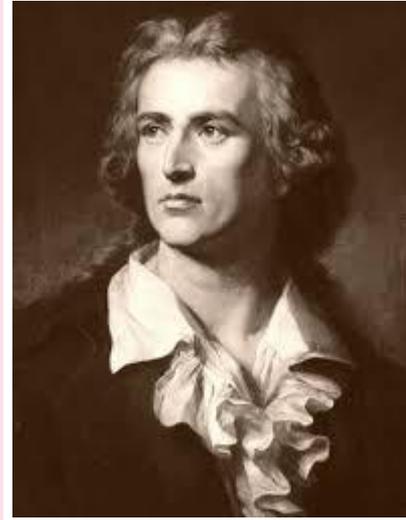
1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Світоглядно-моральні засади розуміння культури, раціоналістичні та натуралістичні уявлення про природу людини похитнули підвалини Французької революції 1789 – 1799 рр. Осмислення колізій нової цивілізації підтвердило істину: для вдосконалення («окультурення») людини і суспільства розвиток душі має не менше значення, ніж розвиток розуму.
- Основоположник німецької класичної філософії Іммануїл Кант (1724 – 1804) бачив основу культури не в самій природі людини, а в сфері її морального існування. При цьому він вважав, що принципово неможливо примирити цю сферу з емпіричною сферою існування людини.
- У кантівському розумінні культура – це здатність індивіда піднятися від обумовленого його тваринною природою емпіричного, чуттєвого існування, при якому мета його поведінки визначається зовнішнім світом, до морального існування, яке дозволяє йому вільно діяти в ім'я цілей, які він сам перед собою висуває, зважаючи на веління морального обов'язку.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Своєрідну спробу розв'язати кантівську суперечність між природним та моральним, між чуттєвою насолодою і моральним обов'язком зробив великий німецький поет і драматург Фрідріх Шиллер (1759 – 1805). Завдання культури, на думку Шиллера, полягає в гармонійному примиренні фізичної і моральної природи людини, чуттєвого і розумового, насолоди й обов'язку.
- Таким чином, завдання культури двояке: по-перше, охорона чуттєвості від посягань свободи, по-друге, охорона особистості від сили відчуттів. Першого вона досягає розвитком здатності почувати, другого ж – розвитком розуму.
- Проте Шиллер усвідомлював, що таке розуміння завдань культури не відповідає її реальному стану в сучасному суспільстві. Він дав блискучий аналіз суперечностей цієї культури, яка відірвала людину від природи і надала їй розвитку обмеженого, однобічного характеру. Відновити цілісність людини, позбавити її світ від властивих йому суперечностей і тим самим здійснити головне завдання культури може мистецтво, тобто «царство прекрасної видимості». На думку Шиллера, саме в мистецтві примирюються та згладжуються протилежності фізичного й морального життя людства.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Ідея чисто естетичного подолання суперечностей дійсності як головного завдання культури знаходить свій завершений вияв в ідеології німецького романтизму. Брати Шлегелі (Фрідріх (1772 – 1829) і Август Вільгельм (1767 – 1845), Новалис (1772 – 1801), Людвіг Тік (1773 – 1853) та інші представники цього напрямку заперечували буржуазну цивілізацію як суспільний стан ворожий людині.
- Протиставляючи свободу творчості суспільним вимогам, Фрідріх Шлегель писав, що творче самовираження поета не повинне підкорятися ніякому закону. Єдиною сферою, котра дозволяє людині піднятися над суперечностями дійсності і зберегти свою індивідуальну цілісність, романтики вважали мистецтво, у якому нібито знаходять своє втілення вищі ірраціональні вияви людської душі. «Природній людині» просвітителів, яка узгоджувала свої вчинки з вимогами природи, романтики протиставили суб'єктивну могутність генія, безмежну силу художнього уявлення, котре творить світ за власними законами.

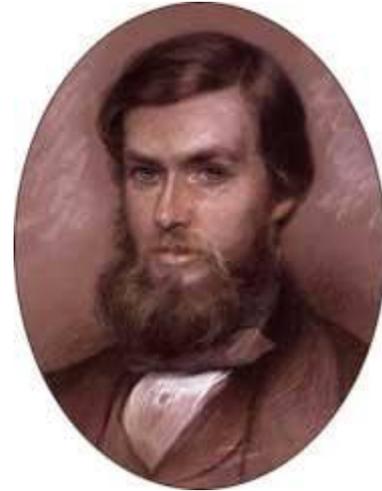
1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Спробу подолати протиріччя у просвітницьких та романтичних трактуваннях культури зробив німецький філософ Георг Гегель (1770 – 1831).
- Сутність культури, на його думку, визначається не наближенням людини до природи, не творчими фантазіями видатних митців, а наближенням індивіда до світового цілого, яке включає в себе як природу, так і суспільну історію, абстрактним понятійним мисленням, тобто у формі філософсько-теоретичної свідомості.
- Розвиток мислення як вищої духовної цінності й становить, з погляду Гегеля, справжній зміст культури. «У цьому розвиткові загальності мислення, – писав він, – полягає абсолютна цінність культури».

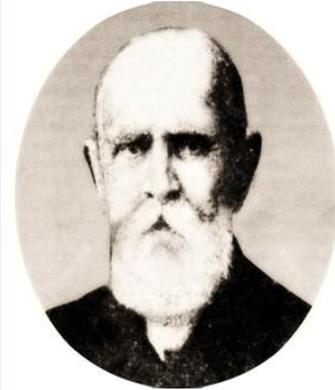
1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Основоположник еволюціоністського напрямку Едвард Тайлор (1832 – 1917) розглядав культуру як сукупність її елементів: вірувань, традицій, мистецтва, звичаїв.
- Таке уявлення про культуру наклало відбиток на його культурологічну концепцію, у якій не було місця культурі як цілісності.
- Учений вивчав її як ряди елементів, що ускладнюються в процесі розвитку, наприклад, як поступове ускладнення предметів матеріальної культури (знарядь праці) чи еволюцію форм релігійних вірувань (від анімізму до світових релігій).

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- У працях сучасних вітчизняних науковців аналіз феномена культури здійснюється в межах наукового напрямку, відомого під назвою діяльнісного підходу.
- Представник київської культурологічної школи В. П. Іванов розглядає культуру як певний вимір і специфічну форму життєдіяльності людського суспільства. Вона виникає з історичною необхідністю як особлива інфраструктура в побудові усього людського світу, перш ніж її принципи і закони починають використовуватись членами суспільства.
- Тому генетичні корені культури сягають фундаментальних основ суспільно-людського ладу життя, а її властивості об'єктивним, природним чином складаються в суспільній організації раніше, ніж стають свідомими точками опори, правилами й нормами поведінки і творчості членів суспільства. Інакше кажучи, культурна форма як така одвічно є сутнісною визначеністю людини, способом людського буття, котрий реалізується в різноманітті культурного існування індивідів та людських спільнот.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Зрозуміти сутність культури можна лише через призму діяльності людини, суспільства, народів, що населяють нашу планету. Культура не існує поза людиною. Її виникнення обумовлено тим, що людина постійно шукає сенсу свого життя та діяльності.
- Разом із цим, не існує ні суспільства, ні соціальної групи, ні людини без культури чи поза нею. У культурі розкривається духовний світ людини, її сутність, тобто здібності, потреби, світогляд, знання, вміння, соціальні почуття, національний характер тощо.
- Будь-яка людина в процесі свого життя оволодіває тією культурою, яка була створена її попередниками. Разом із тим вона робить свій внесок у культуру суспільства, оскільки результати її трудової діяльності мають культурне значення. За створеними в ту чи іншу епоху цінностями можна робити висновки про рівень культури певної епохи.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Широкий спектр поглядів на сутність і зміст культури не стільки полегшує можливість дати цьому явищу уніфіковане визначення, скільки ускладнює це завдання.
- Різноманітність точок зору щодо визначення культури характерна і для сучасної культурології. Представники всіх її напрямів поділяють думку про те, що культура постає як створена людиною «друга природа», надбудована над первісною, як до певної міри окремий світ, створений людиною додатково до світу природи, яка існує об'єктивно. Тобто серед науковців не виникає жодного сумніву щодо об'єкту культури, яким виступає природа (та, що дана нам космосом і Богом), та її суб'єкту – людини, яка внаслідок власної осмисленої діяльності, «обробляючи» навколишній світ, створює ціннісний світ культури, тобто «другу природу».
- Розбіжності виникають при визначенні предмету культури, який розглядається під різним кутом зору представниками різних теорій та методик у дослідженні цього феномена.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Аналіз поглядів на культуру та сучасні інтерпретації її дають можливість певних узагальнень.
- По-перше, культура являє собою «другу природу», створену людиною, тому вона не може виступати щодо людства як щось зовнішнє. Там, де є суспільство, що виникло й існує на ґрунті загальнокорисної діяльності, там є й культура.
- По-друге, культура виступає як система матеріальних і духовних, або ідеальних, цінностей. Цінність – це те, що має сенс для людини, тому культура – це світ, наповнений сенсом людського буття.
- По-третє, культура через осмислену діяльність людини визначає міру людського в самій людині та суспільстві. Адже людина – це також витвір природи і може бути об’єктом культури (процес виховання, навчання і т.п.). Проте наші людські якості є наслідком засвоєння соціокультурних цінностей від попередніх поколінь, і лише в процесі оволодіння цими цінностями людина перетворюється із психічно-біологічної в соціокультурну істоту.
- Таким чином, культура завжди є проявом певного рівня розвитку людини, а сама людина як суб’єкт і носій культури формується в процесі культурно-творчої діяльності. У цьому й полягає діалектичний зв’язок між природою як необхідною умовою існування людини, самою людиною і культурою як специфічною формою існування людини в природі.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- Культура – це не просто одна із специфічних сфер життя суспільства. Вона є людським способом буття, що визначає увесь спектр практичної і духовної діяльності людства, його ставлення до навколишнього світу і визначення свого місця і ролі в ньому. Зрозуміти сутність культури можна лише через призму продуктивної діяльності людини, суспільства, всього людства: створюючи матеріальні потреби свого існування, людина, спочатку й не усвідомлюючи цього, а потім цілком свідомо розкривала свій духовний світ, тобто здібності та вміння, знання і світогляд, соціальні почуття й національний характер тощо.
- Кожна людина оволодіває тими культурними цінностями, які були створені її попередниками. Проте не завжди всі ці цінності доступні або цікаві для кожної конкретної людини. Скажімо, не кожен може побачити в оригіналі картину Леонардо да Вінчі «Джоконда», яка знаходиться в Парижі в Луврі, або почути «живе» виконавче мистецтво видатних майстрів сучасності через недоступність придбання квитків на їхні виступи. Так само можна говорити про переваги одних культурних цінностей щодо інших. Наприклад, хтось віддає перевагу класичній музиці, а хтось – сучасній естраді, рок-музиці і т. п., хоч сучасна висококультурна людина має розуміти суть і життєве значення кожної культурної цінності.
- Кожна людина робить свій внесок у культуру суспільства, оскільки результати її трудової діяльності мають культурне значення. Саме діяльний підхід до визначення культури як цілісного соціального явища дозволяє включити в сферу культури всі види людської діяльності: матеріальну і духовну. Цей підхід дає змогу сформулювати сутність феномену культури у найбільш узагальненому визначенні.

1. Поняття “культура”.

Етимологія та зміст терміна

Культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створена внаслідок цілеспрямованої діяльності людства протягом його історії, а також взаємовідносини, що склалися в процесі споживання, відтворення цих цінностей та їх розподілу і обміну.

Всесвітня конференція UNESCO 1982 р. визначила культуру як комплекс матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань.

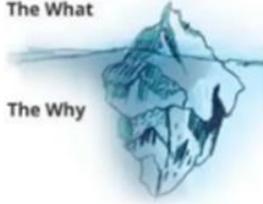
1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна

- У чистому вигляді «культури взагалі» не існує. Вона завжди належить певному суб'єктові (суспільству, спільноті, індивіду) і в цьому сенсі це категорія конкретно-історична.
- Водночас інколи говорять про загальнолюдські цінності культури. Історія людства – це історія становлення таких цінностей.
- Загальнолюдська культура виникає на основі цілісності світу. Цілісність світу – це взаємозалежність людей та народів, що стала наслідком розвитку виробництва у світовому масштабі.

The What

The Why

КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ ЯК АЙСБЕРГУ

Айсберг — це метафора, що часто використовується для опису культури, яка відмінно ілюструє матеріальне і нематеріальне.

Говорячи про культуру, більшість людей зосереджують увагу на «верхівці айсберга», що становить лише 10 відсотків об'єкта.

Решта айсберга, 90 відсотків, знаходиться нижче, та є невидимою.

The cultural iceberg (by Laura Underwood), adapted from Lindner (2013)

<https://pressbooks.nsc.ca/professionalcom/chapter/8-1-intercultural-communication/>

РІВЕНЬ 1. Поведінковий

Вербальна та невербальна поведінка, поза, образ обличчя, тон голосу, зоровий контакт, фразеологія, швидкість, мовлення

РІВЕНЬ 2. Психологічний

Цінності, ставлення, почуття та переконання щодо; я, емпатія, вирішення конфліктів, співпраця, перемога, поразка, статус, повага, контроль, досягнення

РІВЕНЬ 3. Філософський

Свобода, вибір, відповідальність, мораль, сміливість, сенс і мета, тривога, самовизначення, ризик, рішення

Емотікони - це символи, які використовуються для вираження емоцій, настроїв або концепцій у текстових повідомленнях

- **В Європі та Північній Америці емоції в „смайлах” часто позначають за допомогою губ**
- **У східній культурі, зокрема в Японії та Китаї, вираз обличчя може залишатися відносно незмінним, а емоції виражаються за допомогою очей, міміки та жестів.**

(-:   )-:

(^ ^)   (: _ ;)

Ця різниця в способах вираження емоцій також відображає культурні різниці та сприйняття в різних частинах світу.

1. Поняття “культура”. Етимологія та зміст терміна.

Висновки

- 1. Вплив культури на сприйняття:** Культура впливає на те, як люди сприймають світ навколо себе. Різні культури можуть мати відмінне сприйняття. Вплив культури на сприйняття також відображається в способах комунікації і мові.
- 2. Культурний розвиток особистості:** Культура грає важливу роль у розвитку особистості. В процесі соціалізації і виховання люди вчаться правилам, цінностям та нормам своєї культури. Цей процес формує структуру особистості та її психічні характеристики.
- 3. Культурні різниці в психології:** Різні культури можуть мати різні уявлення про ідеальну поведінку, роль чоловіків і жінок, ставлення до сім'ї тощо. Ці культурні різниці відображаються у соціальному та психологічному функціонуванні особистості.
- 4. Культура в психології** є ключовим фактором, який впливає на психічне функціонування і поведінку людини, і вивчення цього взаємозв'язку допомагає розуміти та пояснювати багатогранність людської психології в контексті культурного середовища.
- 5. Культура включає в себе глибокі і невидимі аспекти,** які формують спосіб мислення, стосунки між людьми і спільні цінності.
- 6. Розуміння цих глибоких аспектів культури важливо** для побудови взаєморозуміння між культурами та для уникнення стереотипів і конфліктів. На пізнання цих сутностей культур потрібні час та зусилля, подібно до того, як водолаз досліджує айсберг під водою. Розуміння цих невидимих аспектів допомагає налагодити більш глибокі і взаємовигідні стосунки між культурами та людьми.

2. Структура та функції культури в суспільстві

Культуру традиційно поділяють на матеріальну і духовну. При цьому теоретики, більшу увагу зосереджують на аналізі духовної, бо вона значно багатша, багатоманітніша і справді є основною формою існування культури.

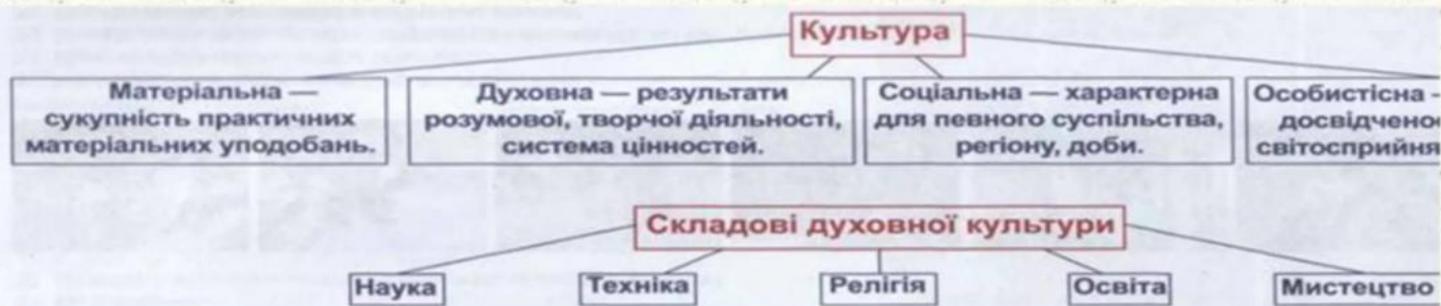
Однак, ні поділ культури на матеріальну і духовну, ні розуміння самої суті матеріальної та духовної культури не є усталеними. Поділ культури на матеріальну і духовну, розуміння самої суті матеріальної та духовної культури не є усталеними. Культурологи висловлюють із цього приводу різні точки зору. Одні вважають духовною культурою наслідки духовного виробництва людства, інші зараховують до нього й саме духовне виробництво. Одні ототожнюють матеріальну культуру з матеріальним виробництвом, інші – зі способом виробництва загалом, укладаючи сюди і частину науки, зокрема технічні знання, які застосовуються у виробництві. Виникають іноді парадоксальні ситуації. Якщо, наприклад, технічні знання використовує інженер на виробництві, то їх відносять до матеріальної культури, а якщо ті ж знання використовує викладач ВНЗ – це вже духовна культура. А до якої культури віднести скульптуру, архітектуру, дизайн?

✓ Морфологія культури: матеріальна, духовна, соціальна, фізична складові

Морфологія культури (від грецького «morphē» – форма, вчення) – розділ культурології, що досліджує внутрішню структуру та організаційно-функціональну будову культури.

Культуру зазвичай прийнято розглядати у двох основних формах — матеріальній і духовній.

Матеріальна культура охоплює всю сферу матеріально-виробничої діяльності людини та її результати: знаряддя праці, житло, предмети повсякденного вжитку, одяг, засоби транспорту та інше.

Система матеріальних і духовних цінностей людства

Діяльність людини зі створення культурних цінностей

Споживання культурних цінностей, засвоєння досвіду, який був накопичений попередніми поколіннями

До **духовної культури** належить сфера інтелектуальної і творчої діяльності та її результати.
Тобто наука, мораль, виховання й освіта, право, філософія, мистецтво, фольклор, релігія.

Д. Веласкес. "Меніни"

П. Дурр. "Для зягошту Хросте"

Й. Лисовскі. "Дівчина з яблуком"

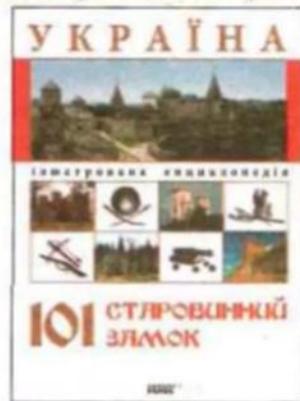
Три ім. Д. Бортнінського

Одеський національний академічний театр опери та балету

Богоматір Вишгородська
(Володимирська)

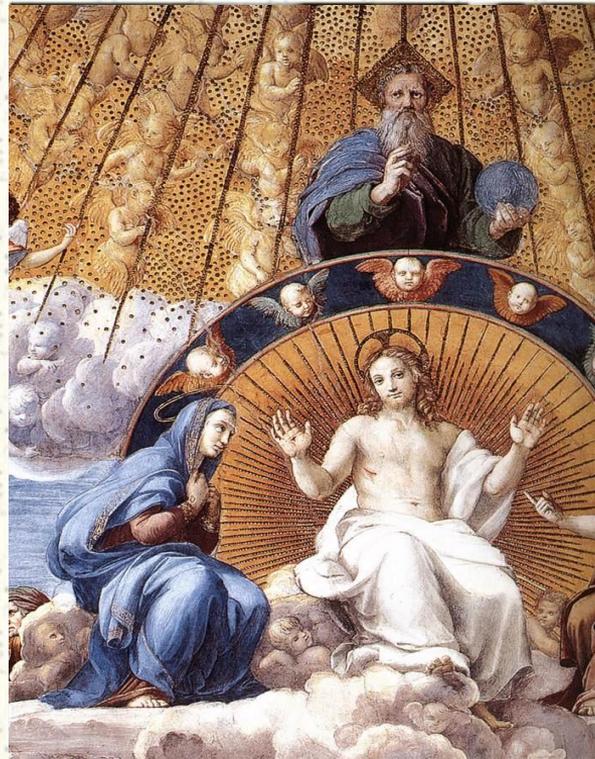
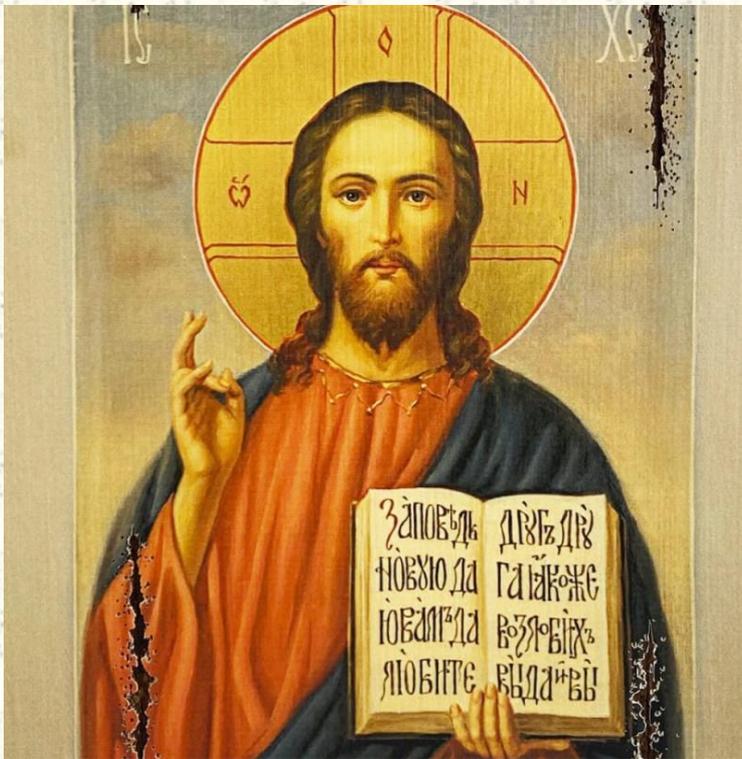
Обкладинка енциклопедії
«101 старовинний замок»

Петриківський розпис.
Дніпропетровщина

Релігійна культура — частина духовної культури людства, породжена релігійними потребами людей та покликана задовольняти ці потреби.
Її основа — міфологія та релігійні культи.

2. Структура та функції культури в суспільстві

- Поділ культури на матеріальну і духовну відносний.
- По-перше, вони не існують цілком відірвано одна від одної, а становлять єдину систему культури як її складові частини.
- По-друге, цінності матеріальної культури завжди містять у собі певний елемент духовної культури через їх художнє оформлення (наприклад, житло, одяг, речі домашнього вжитку тощо). У свою чергу, цінності духовної культури базуються на матеріальній основі (кіно, книги, художні картини, телебачення тощо).
- По-третє, сучасна цивілізація визначила досить стійку тенденцію в розвитку культури – інтеграцію її складових частин. З одного боку, швидко розвивається і збагачується матеріальна сторона духовної культури – преса, радіо, телебачення, кіно, комп'ютерна та інша сучасна техніка, що використовується у цих видах мистецтва; з другого – спостерігається все більше насичення виробів матеріальної культури духовними цінностями (наприклад, сучасні автомобілі, побутові речі, житло тощо).

Сучасні погляди на структуру культури ґрунтуються на концепції які виділяють два рівні функціонування культури – спеціалізований і буденний

Буденна культура пов'язана із побутовою практикою людини, засвоюється на рівні виховання і соціальних контактів.

Спеціалізована культура вимагає спеціалізованої освіти.

2. Структура та функції культури в суспільстві

У межах спеціалізованої культури виокремлюють її кумулятивний і трансляційний компоненти

Кумулятивний компонент реалізує процеси накопичення професійного соціокультурного досвіду, акумуляції цінностей суспільства. Кожному кумулятивному елементу на спеціалізованому рівні відповідає елемент на буденному рівні.

Трансляційний компонент забезпечує взаємодію між кумулятивним і побутовим рівнями. Він включає культуру трансляції соціального досвіду між поколіннями, культуру масової інформації, інформаційно-кумулятивну культуру (освіта, телебачення, радіо і преса, музеї, бібліотеки на спеціалізованому рівні, домашнє виховання і народна педагогіка, чутки і плітки, вірування і легенди на буденному рівні).

2. Структура та функції культури в суспільстві

- Кожному кумулятивному елементу на спеціалізованому рівні відповідає елемент на буденному рівні. Кумулятивний компонент включає:
- - культуру соціальної організації і регуляції (господарча, правова, політична культури на спеціалізованому рівні, домашнє господарство, мораль і суспільна думка, міжособистісні стосунки і звичаї – на буденному рівні);
- - культуру пізнання світу і людини (філософська, наукова, релігійна, художня культури на спеціалізованому рівні, буденний світогляд, практичні технології, магія і містика, ужиткове мистецтво на буденному рівні);
- - культуру фізичної репродукції, реабілітації і рекреації людини (сексуальна культура, культура фізичного розвитку, медична культура, кулінарна культура, культура відпочинку на спеціалізованому рівні, масовий спорт, самолікування, традиції споживання, неорганізовані форми відпочинку на буденному рівні).
- Трансляційний компонент забезпечує взаємодію між кумулятивним і побутовим рівнями. Він включає культуру трансляції соціального досвіду між поколіннями, культуру масової інформації, інформаційно-кумулятивну культуру (освіта, телебачення, радіо і преса, музеї, бібліотеки тощо на спеціалізованому рівні, домашнє виховання і народна педагогіка, чутки і плітки, вірування і легенди на буденному рівні).

2. Структура та функції культури в суспільстві

Залежно від того, що береться за основу при визначенні специфіки прояву цінностей і норм – окрема особа, група людей чи суспільство взагалі, у структурі культури виділяють її **особистісний, колективний та суспільний рівні**.

До особистісного рівня належать знання, переконання, світогляд і т.п.

Колективні цінності можуть охоплювати духовні та практичні пріоритети у сфері політики, релігії, художньо-образної діяльності тощо.

У свою чергу, внутрішній світ людини повинен бути наповнений глибиною сприйняття історичного часу й простору, пройнятий толерантністю до людства.

Традиційні форми ретрансляції культури

Суспільство виробляє різноманітні форми і способи передачі культурних цінностей – вихованням, навчанням, освітою, мовою, традиціями і звичаями, найкращі зразки яких наслідуються або копіюються. Такі способи називаються традиційними формами ретрансляції культури.

---

2. Структура та функції культури в суспільстві

Серед багатьох функцій, які виконує культура, можна виділити кілька найбільш суттєвих:

- пізнавальна
- інформативно-трансляційна
- комунікативна
- інтегративна
- регулятивна, або нормативна
- перетворювальна

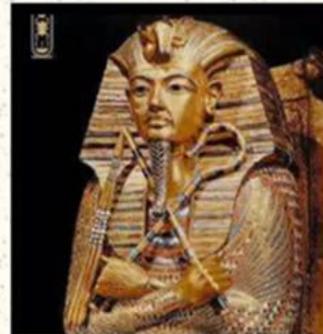

✓ Функції культури

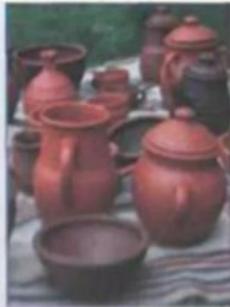
- *Перетворювальна функція* (ця функція здійснюється людьми за допомогою різних засобів виробництва, наукових досліджень тощо)
- *Пізнавальна функція* (культура, яка концентрує в собі кращий суспільний досвід багатьох поколінь людей, накопичує знання про світ, таким чином сприяючи його пізнанню і освоєнню)
- *Комунікативна функція* (культура це єдиний механізм передавання суспільного досвіду від одного покоління до другого, від епохи до епохи, від однієї держави до другої)
- *Регулятивна функція* (у сфері праці, побуту, між-особових відносин культура так чи інакше впливає на поведінку людей і регулює їх вчинки, дії і навіть вибір матеріальних і духовних цінностей)
- *Емоційного регулювання життєдіяльності людини* (вона знаходить свій вияв у виробленні і застосуванні різноманітних форм емоційного настрою і знімання психологічних напруг, які виникають у процесі розумової та фізичної праці, побутових відносин людей)

Сукупність культур різних народів складає світову культуру, побудовану на системі загальнолюдських цінностей. Залежно від умов розвитку виділяються різні **види культур**.

Історичні культури (епохи)	Регіональні культури (географічні ареали)	Національні культури (народи)	Класові культури (соціальні верстви)
<ul style="list-style-type: none"> • давньосхідна, • антична, • середньовічна, • епоха Відродження, • епоха Просвітництва та інші	<ul style="list-style-type: none"> • американська, • слов'янська, • скандинавська, • романська та інші	<ul style="list-style-type: none"> • українська, • німецька, • французька, • китайська, • японська та інші	<ul style="list-style-type: none"> • народна, • професійна, • елітарна, • масова та інші

За джерелами формування культуру поділяють
на народну й професійну.

М.Приймаченко

Народний
танець

Народна культура виникла на зорі людства. Вона яскраво представлена фольклором, витворами народних промислів. Народна культура не має конкретного автора й передається з покоління до покоління, постійно зазнаючи змін.

Професійна культура з'явилася лише з переходом суспільства до стадії поділу розумової і фізичної праці. Професійна культура створюється людьми, які пройшли спеціальну підготовку і присвятили себе певному виду діяльності. Належність результатів діяльності того або іншого автора строго фіксована і захищена авторським правом.

П. Пікассо

**У процесі розвитку відбувається взаємопроникнення
й взаємодія народної і професійної культур.**

**Художня культура має такі основні напрями: світська і
релігійна (культува), елітарна (богемна) і масова.**

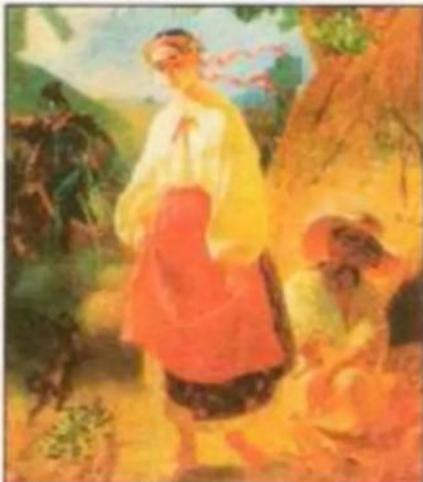
Світська культура — тип культури, яка спрямована на естетичне сприйняття навколишнього світу як середовища, у якому живе і творить людина. Її основу складають буденне життя людини, духовні цінності, що сформувалися завдяки розвитку суспільства.

Життя людини має прояви в економічній, політичній та соціальній сферах. Культура є відбитком рівня досягнень конкретної історичної цивілізації.

Взаємозалежність існування духовної та матеріальної культур свідчить, що творцем і духовних цінностей, і матеріальних благ, перш за все, є народ.

Т. Шевченко. Катерина

Бандурист (світлина)

Культура є суттєвою характеристикою життя суспільства, вона невіддільна від людини.

2. Структура та функції культури в суспільстві

Сучасне культурологічне знання представлене різними типологіями

Культури класифікують за такими ознаками:

- за змістом (регресивна, прогресивна, традиційна, модерністська);
  - за основним споживачем (масова, елітарна);
  - за кількістю домінуючих стилів (моностильові, полістильові);
  - за домінантними формами (міфологічна, релігійна, наукова).
-

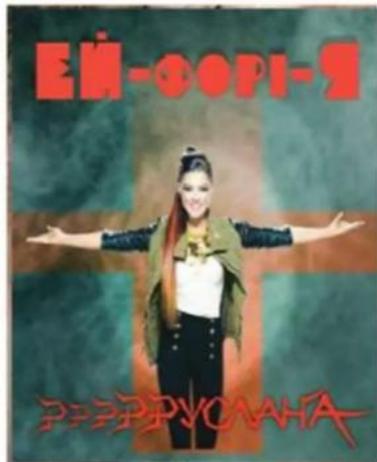
✓ Типологія культур: масова та елітарна культура, субкультура, антикультура, контркультура

Масова культура

- це культура, популярна серед широких верств населення в даному суспільстві та переважно комерційно успішна, елементи якої знаходяться повсюди: в кулінарії, одязі, споживанні, засобах масової інформації, в розвагах (наприклад, у спорті і літературі)
- час її появи - середина ХХ ст., коли засоби масової інформації (радіо, преса, телебачення, магнітофони) проникли в більшість країн світу й стали доступні представникам усіх соціальних верств.
- масова культура може бути інтернаціональною й національною.

Протилежною елітарній культурі є **культура масова**.
Вона зорієнтована на сприйняття широким загалом
суспільства і відображає прагнення, потреби та естетичні
смаки більшості населення.

✓ Типологія культур: масова та елітарна культура, субкультура, антикультура, контркультура

Елітарна культура

- це культура невеликих, привілейованих груп, що знаходяться в особливому соціальному становищі, яка характеризується закритістю, аристократизмом, специфічної ціннісно-смисловий достатністю
- для елітарної культури властиві: особлива мова, витонченість, складність для буденного сприйняття, високоінтелектуальність, потужне творче начало, витонченість, іронічність, баламучення, естетизм, критичність, фантазії.
- до елітарної культури можна віднести - магію, філософію, політичну ідеологію, науку, живопис, скульптуру, архітектуру, оперну та симфонічну музику, «вищу» літературу, особлива мова, специфічні норми поведінки, форми спілкування, одяг, житла, витончені форми виховання і освіти , навіть систему і структуру харчування.

Витончена **елітарна культура** зорієнтована на шанувальників мистецтва. Вона буває досить складною для сприйняття невідготовленою людиною.

Типологія культур: масова та елітарна культура, субкультура, антикультура, контркультура

Субкультура

- це культури окремих демографічних або соціальних верств і груп, що втілюють у собі відмінності їхнього способу життя, мислення і поведінки від загальнонаціональних культурних норм (молодіжна субкультура, субкультура злочинного світу та ін.)

Характерні риси:

- стійкість
- автономність
- закритість
- прояв у мові, свідомості, етичних і естетичних передумовках

Типологія субкультур:

- етнічні
- корпоративні
- релігійні
- вікові

✓ Типологія культур: масова та елітарна культура, субкультура, антикультура, контркультура

Контркультура

- це сукупність соціально-культурних установок і орієнтацій, протиставлені офіційній культурі суспільства

Основні функції контркультури:

- руйнівна (обмежує офіційну культуру)
- деструктивна (пов'язана з руйнуванням вічних цінностей)
- оновлююча (веде до оновлення культури суспільства)

Типологія культури відповідно до її носіїв

Світова культура

- синтез кращих досягнень усіх національних культур різних народів, що населяють нашу планету

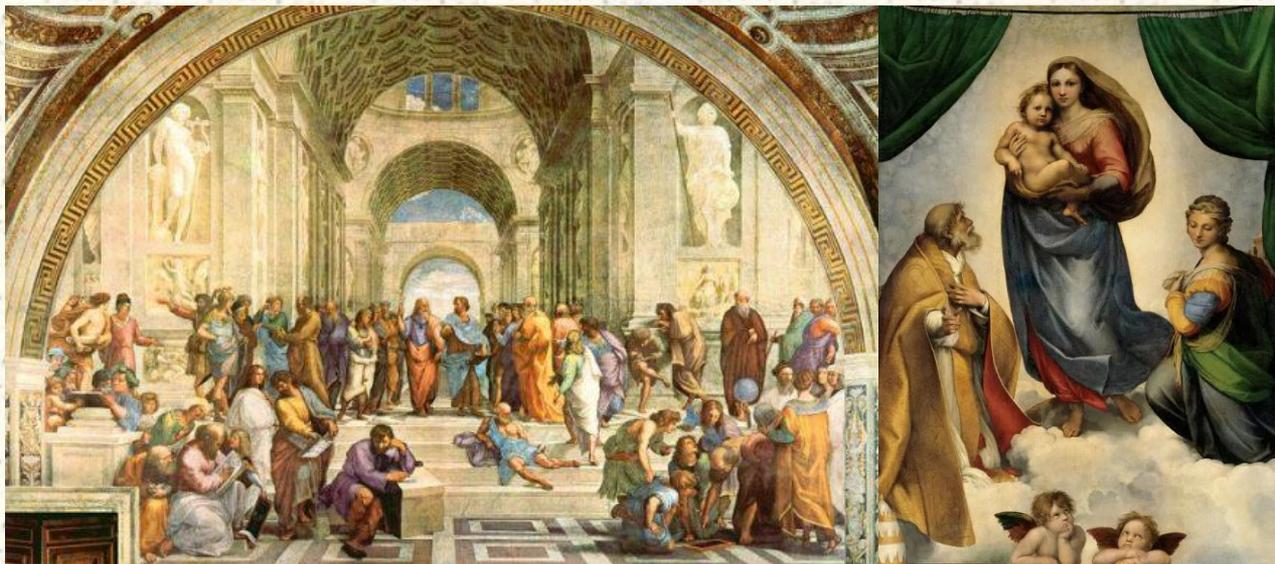
Національна культура

- уособлює надбання культур різних соціальних верств і прошарків населення певної нації

3. Художня культура та художній стиль культурної епохи

- Особливою формою духовної культури є художня культура, тобто процес створення, використання та зберігання творів мистецтва. Вона є наслідком творчої діяльності діячів мистецтва, що здійснюється у специфічній образній формі та специфічними художніми засобами.
- Результатами мистецької діяльності є твори мистецтва, у яких дійсність відтворюється у формі художніх образів. Художня культура нерозривно пов'язана з мистецтвом.
- Мистецтво – це специфічний спосіб пізнання, відображення та моделювання дійсності у формі художніх образів. Мистецтво має той самий предмет відображення, що і наука – навколишній світ. Але при цьому вони користуються різними методами його дослідження та відтворення. Для художнього відображення характерними є емоційність, умовність, образність, метафоричність, гіперболізація та суб'єктивність, зумовлена почуттями, переживаннями та світоглядом митця.

**Художня культура — це сукупність духовних цінностей.
Осмилюючи навколишній світ, людина вирішує для себе,
що для неї є важливим у житті, чому вона віддає перевагу,
без чого вона не може обійтись.
Так формується ціннісне ставлення особистості до світу.**

Рафаель Санті «Афінська школа», «Сикстинська мадонна»

Мистецтво формує в суспільстві принципи добра й краси.

Культурні цінності можна об'єднати у дві основні групи.

По-перше, це сукупність видатних творів інтелектуальної, художньої й релігійної творчості.

По-друге, до культурних цінностей віднесено принципи співіснування людей: мораль, звичаї, стереотипи поведінки й мислення, оцінки, думки та інше.

Існують **цінності** особистого характеру, цінності, властиві певній статі або віку, цінності якихось більших чи менших груп людей, різних епох і держав — аж до загальнолюдських цінностей.

Що означає вислів «пізнати себе»?

Це, передусім, звертання до свого внутрішнього світу та замислення над тим, який він, усвідомлення власної системи моральних і духовних цінностей та визначення шляхів самовдосконалення.

Хуан Гріс. "Натюрморт з фруктами і мандоліною"

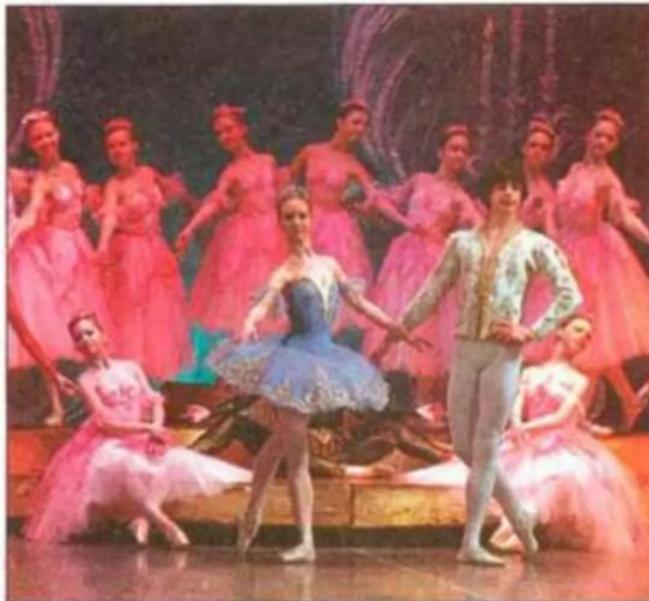
Пабло Пікассо. "Натюрморт"

Девід Штеренберг

Самопізнання людини — це процес становлення особистості. Він починається з творчої діяльності та знайомства зі світом художньої культури. Завдяки мистецтву особистість починає усвідомлювати свою здатність відчувати й створювати красу, співвідносити художні образи із власними почуттями, думками, емоціями.

Концерт дитячої балетної школи

Копіювання картини в музеї

Кожен із нас, коли звертається до творчості, сам обирає, «мовою» якого виду мистецтва висловить свої прагнення, ідеї і почуття. Автор твору переосмислює життя та створює нову дійсність — художній світ.

3. Художня культура та художній стиль культурної епохи

- У ході історичного розвитку художньої творчості сформувалися різні види та жанри мистецтва. Види мистецтва – це живопис (малярство), скульптура, архітектура, література, музика, театр, кінематограф тощо. Види мистецтва, які відтворюють дійсність у зримих художніх образах, називають образотворчим мистецтвом (живопис, скульптура, графіка тощо).
- Кожний із видів мистецтва відображає світ по-своєму, користується різними виражальними та зображальними засобами. Тому для кожного виду мистецтва витворилися свої специфічні жанри.
- Малярство є монументальне та станкове. Монументальне малярство завжди пов'язане з архітектурою (фрески, мозаїки, вітражі). Станковий живопис існує у різних жанрах, основні з яких – сюжетний, портрет, пейзаж, натюрморт.
- Скульптура є кругла та рельєфна, а остання, у свою чергу, поділяється на рельєф, барельєф та горельєф.
- Архітектура є фортифікаційна, цивільна, промислова, культова.
- Характер мистецтва також залежить від історичних умов, соціально-економічного стану та розвитку суспільства. Митець у своїх творах втілює пануючі для свого часу світоглядні ідеї у доступній для тогочасної людини художній формі, користуючись наявними на даний час мистецькими можливостями. Характерна для певної історичної епохи система художніх образів, засобів та способів, що виявляється у своєрідній єдності ідейного змісту та образної форми називається художнім стилем.

Розрізняють мистецькі стилі цілих культурних епох. Від початку Середньовічної доби та до сьогодення історія мистецтва знала 11 великих мистецьких стилів, що відповідали конкретним культурним епохам:

- **1. Візантійський стиль** – припадає на другу половину I тис. н.е. Сформувався у Візантії, поширився на Південну й Східну Європу, частину Азії. Основні риси: урочистість, панування суворого канону (жорсткого правила у формах мистецтва), видовищність, монументальність форм, фрескові розписи в інтер'єрі.
- **2. Романський стиль** – панував у Європі у X – XII ст. Вважалося, що цей стиль наслідує зразки давньоримського мистецтва, звідси і його назва (лат. Roma – Рим). Насправді ж із давньоримського мистецтва було взято хіба що монументальні, грандіозні розміри й форми, геометричність. Цей стиль асоціюється з міцними лицарськими замками і фортецями доби Середньовіччя. Така ж масивність та геометричність архітектурних форм притаманна й церковному зодчеству тієї доби. Інтер'єри прикрашалися фресками і рельєфною пластикою.

Розрізняють мистецькі стилі цілих культурних епох. Від початку Середньовічної доби та до сьогодні історія мистецтва знала 11 великих мистецьких стилів, що відповідали конкретним культурним епохам:

- **3. Готичний стиль** – припадає на XIII – XV ст. Його формування пов'язане з добою розквіту середньовічних європейських міст, а тому в архітектурі зростає питома вага цивільних будівель. Основні риси: висота і стрункість зовнішніх форм, стрільчастоподібність усіх отворів будівлі, наскрізна різьба баштових шпилів, кам'яні прикраси екстер'єру, заміна фресок вітражами, кругла пластика як елемент оформлення інтер'єру та екстер'єру.
- **4. Ренесанс (Відродження)** – припадає на XIV – XVI ст. Виник в Італії. Цей стиль є перехідним від доби Середньовіччя до культури Нового часу. Його провідні риси: гуманізм, світський, антиклерикальний (антицерковний) характер, повернення до античної культурної спадщини.

Розрізняють мистецькі стилі цілих культурних епох. Від початку Середньовічної доби та до сьогодні історія мистецтва знала 11 великих мистецьких стилів, що відповідали конкретним культурним епохам:

- **5. Бароко** (з фр. дивний, чудернацький, вибагливий) – припадає на кінець XVI – середину XVIII ст. Стиль пов'язаний із дворянсько-церковною культурою зрілого абсолютизму, що тяжів до урочистого «великого стилю». Основні риси: контрастність, напруженість, динамічність образів, афектація, прагнення величі і пишності, надмірний декор, поєднання реальності й ілюзії.
- **6. Рококо** (фр. rocaille – декор. мотив у вигляді раковини) – стильовий напрям у європейському мистецтві першої пол. XVIII ст. Поширилось у добу кризи абсолютизму. Характерною рисою є відхід від життя у світ фантазій; панування граційного, вибагливого орнаментального ритму. Скульптура й живопис, виконані в цьому стилі витончені, декоративні, але неглибокі за змістом.

Розрізняють мистецькі стилі цілих культурних епох. Від початку Середньовічної доби та до сьогодні історія мистецтва знала 11 великих мистецьких стилів, що відповідали конкретним культурним епохам:

- **7. Класицизм** (від лат. classicus – зразковий) – стиль у мистецтві XVII – початку XIX ст., що повернувся до античної спадщини як до норми та ідеального зразка. Виник у Франції у часи найвищого підйому абсолютизму. Базувався на ідеях філософії раціоналізму, на уявленнях про розумну закономірність світу, прагнув до піднесених героїчних і моральних ідеалів, до суворої організованості логічних, ясних і гармонійних образів. У архітектурі проявився через такі риси: чіткість та геометричність правильних форм, урівноваженість композиції, логічність планування, поєднання стіни з ордером, стриманість декорування.
- **8. Ампір** (від фр. empire – імперія) – стиль у європейському мистецтві першої половини XIX ст., що завершив розвиток класицизму. Стиль склався у Франції у добу імперії Наполеона. Основні риси: масивні, підкреслено монументальні форми, багатий декор, опертя на художню спадщину імператорського Риму, давньогрецької архаїки, Стародавнього Єгипту, що мали служити втіленню ідей державної могутності й військової сили.

Розрізняють мистецькі стилі цілих культурних епох. Від початку Середньовічної доби та до сьогодення історія мистецтва знала 11 великих мистецьких стилів, що відповідали конкретним культурним епохам:

- **9. Еклектизм** – механічне поєднання різнорідних, інколи протилежних стилістичних елементів. Термін уведений ще давніми греками, де еклектизм осуджувався. Як стильовий напрям еклектизм поширився в архітектурі і художній промисловості у ХІХ ст.
- **10. Модерн** (фр. modern – новітній, сучасний) – стильовий напрям у європейському й американському мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст. Прийшов на зміну еклектизму. Модерну притаманне використання нових техніко-конструкційних засобів і вільне планування для створення незвичайних, підкреслено індивідуалізованих споруд.
- **11. Модернізм** – стиль у літературі та мистецтві, що виник у кінці ХІХ ст. одночасно з модерном та залишається актуальним і до сьогодні. Для нього властивий розрив із традиціями реалістичного мистецтва. Представлений багатьма течіями, зокрема, кубізмом, дадаїзмом, сюрреалізмом, футуризмом, експресіонізмом, абстракціонізмом та ін.

4. Місце української культури в контексті європейської та світової культури

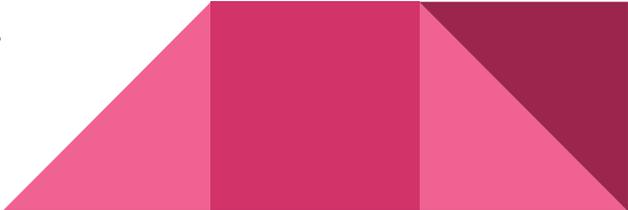
Людство існує у вигляді окремих національно-культурних спільнот, тому світова культура – це мозаїка національних культур. Кожна з них є незамінною частиною людської культурної спадщини. Кожен народ створює свою особливу, неповторну, унікальну культуру. Розмаїття культур є характерною особливістю розвитку сучасної цивілізації.

Глибокий гуманістичний зміст української культури, її значення для творчого самоусвідомлення багатьох поколінь українського народу в національному саморозвитку та світовій цивілізації зумовили об'єктивне перетворення її на цілісну систему духовного світу українців.

Поняття “українська культура” та “культура України” не тотожні

Українська культура – це творіння українського народу. До української культури слід віднести і творчість українців, які працювали за межами батьківщини. Нині українці проживають і творять матеріальну й духовну культуру в 64 країнах планети.

Разом з тим не можна вважати за українські навіть видатні творіння, що прикрашали землю України, коли вони не пов’язані з національною традицією. Нічого “українського” не має, наприклад, збудована великим турецьким зодчим Хаджи Станом мечеть у Євпаторії.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- Виходячи з історичних факторів, слід зазначити, що українська культура завжди розвивалася та функціонувала як єдине ціле, переборюючи на своєму шляху найрізноманітніші ідеологічні, політичні, класові, соціальні, конфесійні й тому подібні перепони.
- Що ж ми сьогодні розуміємо під категорією «українська культура як цілісна система»? Відповідаючи на це питання, слід зазначити, що:
- по-перше, українську культуру сьогодні слід розглядати як єдине ціле, витворене в галузі матеріального і духовного виробництва генієм нашого народу як у материковій частині, так і за її межами, тобто в Україні та в близькому й далекому зарубіжжі;
- по-друге, цілісна система культури включає в себе об'єктивну оцінку ідейно-протилежних течій і напрямів у ній. Адже у створенні української культури, як і культури будь-якого іншого народу, брали участь усі класи, усі соціальні верстви нашого суспільства;

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- по-третє, відмова від підходу до вивчення української культури як замкнутого соціального організму. Українська культура, як оригінальна і своєрідна система, самостверджуючись, на всіх етапах розвитку була включена в сферу міжнаціонального духовного синтезу та взаємодії, в регіональний і світовий культурний процес.
- Отже, для української культури життєво важливим і необхідним є як те спільне, загальне, що було нею запозичене в інших культурах і, прижившись на її національному ґрунті, повною мірою слугує нашому народові, так і своє, національне, своєрідне, витворене в процесі його історичного розвитку.
- Цілісність культури в даному разі означає розгляд і оцінку національно-своєрідного в органічному, езотеричному (глибинному) взаємозв'язку його із загальнолюдським;

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- по-четверте, об'єктивно спричинена нерівномірність розвитку культури, відсутність прямолінійного, одночасного прогресу всіх її видів, галузей і напрямків не можуть слугувати обґрунтуванням надання переваги у вивченні та аналізові тієї чи іншої її складової. Це неприпустимо, хоча, інколи траплялося і таке.
- На певних етапах історичного розвитку української культури на перший план висувались то її самодіяльно-фольклорні жанри, то художня література, то суспільно-політична, релігійно-філософська думка.
- В останні десятиліття провідні позиції в культурі посідають природничо-технічні науки, від розвитку яких відстають гуманітарні науки, окремі види професійної творчості (кіно, телебачення тощо). Але це аж ніяк не означає того, що увага в культурознавстві може переважати при розгляді та вивченні якоїсь однієї частини культури, яка саме сьогодні вийшла у своєму розвитку на передній план. Це й буде неприпустимим порушенням основоположних принципів аналізу культури як цілісної системи;

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- по-п'яте, цілісний підхід до культури передбачає такий її аналіз, коли до уваги однаковою мірою береться безперервність її розвитку, всі його періоди. Врахування неймовірностей, злетів і спадів духовного життя в Україні має лежати в основі цілісного підходу до визначення та аналізу періодів розвитку нашої культури. Український культурний процес, незважаючи на відомі історії певні перепони, навіть на Батиєве нашестя, відроджувався знову і, вже починаючи з XIV ст., розвивався по висхідній аж до XVIII ст., тобто до ліквідації української автономії, і далі: в період неволі, переслідувань і заборон (кінець XVIII – кінець XIX ст.); активного пожвавлення (початок ХХ ст.), яке закінчується пожовтневим ренесансом (20-ті роки ХХ ст.); трагедією в лещатах сталінщини (30-ті – середина 50-х років); скованістю в часи стагнації; сучасний процес відродження.
- Такий підхід до періодизації враховує підйоми і спади культурного процесу в Україні і забезпечує, у свою чергу, цілісний підхід до української культури як до єдиного цілого духовного світу нашого народу.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- Далі окреслимо головні періоди в розвитку української культур ХХ-ХХІ ст. і дамо їм коротку характеристику.
- Високий ступінь розвитку та історичної зрілості української культури, з яким вона вступила у ХХ століття, зумовили її активну і плідну участь в загальноєвропейському культурному процесі. Це й сформованість розгалуженої жанрової системи в літературі, демократизація і модернізація мови більшості мистецтв (образотворчого, графіки, скульптури, музики), цілісність загальнонаціонального (Східна і Західна Україна) культурного розвитку, видатні здобутки нашої культури, що збагатили не лише свою, а й європейську художню культуру (українська народна пісня, соціальний роман, імпресіоністична та експресіоністична новела ХХ ст., театр корифеїв, гуцульське народне мистецтво і багато іншого).
- Аналізований тут період розвитку української культури доцільно поділити на кілька підперіодів, які, у свою чергу, відрізняються один від одного соціально-економічними та політико-психологічними факторами, що суттєво впливали на процеси розвитку нашої національної культури.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- 1. Незважаючи на неймовірно тяжкі форми національного гніту, переслідування і заборони, позбавлення своєї фундаментальної основи – національної школи з рідною мовою навчання, культурне життя в Україні на початку ХХ століття значно активізується. Виникають художні музеї, архіви, нові бібліотеки, діють засновані на нових засадах мистецькі навчальні заклади, посилюються зв'язки із зарубіжними художніми центрами (Париж, Рим, Мюнхен, Краків). Національно-демократична революція і здобуття Україною національної державності (УНР, ЗУНР), незважаючи на їх поразку від більшовиків у 1919–1920 рр., дали потужний історичний імпульс для національно-культурного будівництва навіть за умов обмеженої і затиснутої радянської державності 20-х років (український ренесанс, трагічно обірваний 1929 р.).

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- 2. Період 30-х – початку 50-х років – часи особливо жорстокого тоталітаризму. Він позначений у суспільному житті України гострими суперечностями, трагічними подіями, породженими антинародною сталінською диктатурою. Наша культура зазнала величезних втрат: загинули сотні талановитих її майстрів, були ліквідовані численні наукові і творчі інституції та заклади. Навіть за таких жахливо нестерпних умов процес розвитку української культури тривав, щоправда, дещо уповільненими темпами. Він не міг зупинитися зовсім хоча б тому, що масова ліквідація неписьменності, створення широкої мережі шкіл та інших культурно-освітніх установ і мистецьких колективів сформували справді зацікавленого споживача культури. Але й цей, надзвичайно слабкий за своїм характером процес, деформувався і спотворювався терористичним режимом, який владно наклав тяжкий прес на наукову думку, примітивізував, засмічував вульгарними світоглядними міфами справу народної освіти, в галузі літератури та мистецтва вів до загального зниження естетичного рівня, фальшування і перекручення життєвої правди, рабського прославлення культу «вождя всіх часів і народів».

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- 3. Роки Другої світової війни для значної частини діячів української культури стали періодом творчого піднесення. Антинародна культурна політика в цей час, щоправда, поступилася частково суворій логіці боротьби з ворогом. Саме духовна напруга грізних, вирішальних часів, а також, наголосимо на цьому особливо, вищий ступінь творчої свободи й зумовили це піднесення української культури. У воєнні роки вона збагатилася цілою низкою творів, що ввійшли до її класичного фонду, хоч і тут, ніде правди діти, було разом з тим чимало агітаційної поденщини та голої пропаганди.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- 4. Із закінченням війни, здавалося, мали б скластися сприятливі умови для подальшого розмаїтого, багатобарвного та інтенсивного художнього процесу. Сприятливі цьому могли б і набутий у воєнне лихоліття досвід, і об'єднання українських земель у єдиній, хай хоч формальній, державі; проте відомі партійні акції з ідеологічних питань деформували духовне життя суспільства. Незважаючи на те, що українська культура повоєнного періоду мала чимало досягнень, її ідейно-змістове, сюжетне, стильове та емоційне річчя виявилось досить звуженим і збідненим. На багатьох творах лежав відбиток певної соціалістичної заданості, а не вільного самовиявлення таланту. Партійно-державні «концепції» зводили до остаточного одержавлення культури, піддавали її суворому контролю та некомпетентному керівництву. Після відомих постанов 1946–1948 рр. з активного творчого процесу вилучалося багато талановитих представників творчої інтелігенції, сталася остаточна деградація принципів соцреалізму.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- 5. У часи так званого розвинутого соціалізму під наростаючим імперським тиском, фальшивими гаслами «нової історичної спільноти» та «єдиної загальнорадянської інтернаціональної культури», посилюються процеси цілеспрямованої денаціоналізації неросійських народів, потрапляють на межу загибелі національні мови. Все це не могло поставити передову українську інтелігенцію на позиції споглядального, примиренського характеру. Краща її частина розпочинає рух, який успішно переріс у боротьбу за демократичні права й свободи (у тому числі й свободу творчості), за сприятливі умови розвитку національної культури. Це відомі нам рухи «шістдесятників», «сімдесятників» та «вісімдесятників». Саме в цей період активізується так звана підпільна або захаявно-шухлядна культура, творча думка, ідейні пошуки, нагромаджується інтелектуальний потенціал української нації.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- 6. Тоталітарний режим, на якому досить стійко трималася одна з найміцніших імперій світу, на кінець ХХ ст. несподівано для багатьох, зазнав краху, вичерпавши всі свої потенційні можливості, виявившись неспроможним дати повні відповіді на жагучі питання сучасної світової історії. Кінець ХХ ст. владно покликав до життя нові імперативи. Ера постіндустріального, надзвичайно інтенсивного розвитку, в який надто стрімко втягується все людство, не сприймає надцентралізованого, державно-бюрократичного управління всіма сферами суспільного життя, виводить його сучасну схему за межі історичного поступу людства. Новими імперативами сучасності стали молоді суверенні держави, що виникли на теренах колишнього СРСР, у тому числі й Україна.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- Шостий підперіод характеризується успадкованими від попередніх підперіодів злетами і руїнами у розвитку української культури, наявністю як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, за яких українська культура була поставлена (та ще й до цього часу перебуває) в умови боротьби за самозбереження і постійного потягу до відродження. Трагізм її феномену полягає в тому, що вона, як і в давні часи, вже втретє була втратила свою національну духовну еліту. Колись це була полонізація української шляхти або її русифікація. Тепер – постійне нищення духовної еліти упродовж усього періоду, від репресій 20–30-х років, від доби Розстріляного відродження і до репресій, що здійснювались у значно м'якших формах, аж до кінця 80-х років. Щоразу втрати національної духовної еліти (особливо за три роки третьої втрати) хоч і не призводили до цілковитого руйнування традиційної української культури (надто сильні в ній народні джерела, що живляться тяжінням до справжньої народності в найширшому розумінні цього слова), але все ж відсунули її на задній план світового культурного прогресу, принижували, спричинювали появу рис вторинності та провінційності.

4. Періодизація розвитку української культури у ХХ – на початку ХХІ ст.

- Сьомий період розвитку української культури тільки-но розпочався і триває в нових історичних умовах. Це – сучасний період, що охоплює часовий відтинок від кінця 80-х років і по сьогоднішній день. Історичний акт про державну незалежність України (24 серпня 1991 р.) відкрив нові обрії перед українською культурою, яка вперше здобуває можливість творитися й розвиватися як єдина національна культура материка й зарубіжжя. За цих умов з'явилися нові риси, нові характеристики, які дозволяють нам з оптимізмом говорити про майбутнє нашої культури: неабияке розширення меж творчої свободи митця, наявність багатющого творчого досвіду і творчих сил, тенденція до консолідації національних мистецьких шкіл, широкі й багатоманітні зв'язки з мистецтвом інших народів тощо. Разом з тим, у нову добу посилюються усталені форми зв'язку культури з народом, дедалі чіткіше окреслюється в процесах розвитку української культури широкий спектр шукань більшої естетичної дієвості культури – змістовної, гуманної, емоційної. Попри всі складнощі як об'єктивного, так і суб'єктивного плану, поступово заповнюються «білі» та «чорні» плями в історії української культури, виходять на всенародний виднокіл раніше заборонені та замовчувані її сторінки.